

Marian Paździor

Zagadnienia ochrony zabytków techniki w okresie modernizacji przemysłu

Ochrona Zabytków 40/4 (159), 332-334

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wpływ na dalszy jego kształt, przekonanie, iż stromiejski zespół nie jest godny pełnej ochrony. Niedocenia- nie, a często i niezauważenie tego, co w zespole tym jest najcenniejsze, a więc niemal w pełni zachowanego pierwotnego, średniowiecznego ukła- du komunikacyjnego miasta, wyzwoliło chęć (zwłaszcza w Biurze Planowania Przestrzennego) stworzenia nowocze- snego centrum administracyjno-usługo- wego w obrębie „matecznika” Kielc, na którego „gotyckim układzie dróg nie jest możliwe rozwiązanie współ- czesnego układu komunikacyjnego dla centrum”.

Nie czekając na zakończenie prac nad studium historyczno-architektoni- cznym staromiejskiego centrum Kielc, SHS – wspólnie z SARP i TUP – stwierdziło, iż należy pobudzić publi- czną, merytoryczną dyskusję nad rato- waniem zaniedbanego, znajdującego się już w bardzo złym stanie kielec- kiego zespołu starego miasta, dyskusję, której przebieg i echa mogłyby uświa- domić, zwłaszcza decydentom, właści- wą wagę problemu.

Temu celowi miała służyć omawiana wystawa. Zaprezentowane prace sta- nowią jedynie akademicką próbę da- nia odpowiedzi na postawione wcześ- niej zagadnienie. W prezentowanych na wystawie pracach ich autorzy po- łożyli akcent na przekształcenie trwa- jącej obecnie chaotycznej zabudowy i wyburzeń w celowy program ujedno- liczenia centrum, szanujący – w trakcie wprowadzania zmian lub nowych dla niego form – zastany układ urbanisty- czny, skalę zabudowy i rodzaj jego architektonicznego oblicza. Autorzy projektu – po wielu konsultacjach, m.in. z Leszkiem Adamczykiem, history- kiem sztuki opracowującym powstające studium historyczno-architektoniczne – zaprezentowali nowe, bo kompleksowe, podejście do problemu rewaloryzacji i modernizacji stromiejskiego centrum. Wychodząc od ogólnej koncepcji przechodzą do rozwiązywania proble- mów już w węższym zakresie – w obrębie poszczególnych kwartałów i pierzei ulic (nie pomijając przy tym wnętrza kwartałów), kładąc nacisk m.in. na zwartość zabudowy. Projek-

tanci podejmują również próbę uczytel- nienia nie istniejących lub zatartych traktów.

W dyskusjach aktywnie uczestniczyli członkowie oddziału kieleckiego SHS, między innymi mgr Bogusław Paproc- ki i mgr Leszek Adamczyk. Podkre- ślili oni, iż zachowanie staromiejskiego oblicza Kielc ma ogromną wartość dla jego mieszkańców. Wskazali również, że kielecki zespół starego miasta jest wielkim dobrem kulturowym, a zara- zem dowodem tożsamości i identyfikacji grodu nad Silnicą. Nikt z grona rozbitego środowiska architektów i ur- banistów opowiadających się za kom- pleksową ochroną starej substancji nie podjął się obrony (pomijając o- gólnikowe wypowiedzi) zachowania tradycji i nie wystąpił z propozycją pogodzenia tradycji z nowoczesno- ścią. Nikt nie próbował podważyć czę- sto absurdalnych wizji i mitów głosz- nych przez niektórych kieleckich ar- chitektów na miarę XXI wieku.

Zbigniew Wojtasik

ZAGADNIENIA OCHRONY ZABYTKÓW TECHNIKI W OKRESIE MODERNIZACJI PRZEMYSŁU*

W dniach 30–31 marca 1987 r. odby- ła się w Warszawie sesja poświęcona zagadnieniom ochrony zabytków tech- niki, zorganizowana przez Naczelną Organizację Techniczną, Polskie To- warzystwo Historii Techniki i Minister- stwo Kultury i Sztuki, Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków pod honorowym protektorem wiceprezesa Rady Mi- nistrów, prof. dr. Zbigniewa Gertycha. W skład Komitetu Honorowego weszli: prof. dr Jan Kaczmarek, prezes Na- czelnej Organizacji Technicznej, prof. dr Aleksander Krawczuk, minister kul- tury i sztuki, prof. dr Bogdan Sucho- dolski, przewodniczący Narodowej Ra- dy Kultury.

Otwarcia sesji dokonał prof. dr hab. Janusz Szosland, przewodniczący Rady Głównej NOT. Przemówienia wygło- sili: Krystyna Marszałek-Młyńczyk, wi- ceminister kultury i sztuki i Bogdan Suchodolski, przewodniczący Narodo- wej Rady Kultury. Słowo wstępne *Cele ochrony zabytków techniki* wygłosił prof. dr hab. inż. Alfred Wiślicki, pre- zes Polskiego Towarzystwa Historii Te- chniki.

W pierwszym dniu sesji zapoznano się z następującymi referatami: *Problemy ochrony zabytków techniki w aktual- nej sytuacji gospodarczej kraju* – inż. Jerzego Jasiuka, dyrektora Muzeum Techniki NOT w Warszawie; *Kierun- ki polityki konserwatorskiej w zakre- sie ochrony zabytków techniki* – doc. dr hab. Andrzeja Gruszeckiego, który podkreślił konieczność zintensyfikowa- nia działań w zakresie ochrony zaby- tków techniki w oparciu o aktywy orga- nizacji zrzeszonych w Federacji Sto- warzyszeń Naukowo-Technicznych NOT oraz kadre pracowników przemysłu. *Projekt karty ochrony zabytków techni- ki* jako projekt społeczny, a zarazem

wytyczne w tym zakresie, przedłożył i omówił dr inż. Andrzej Paszkiewicz z ramienia PHT w następujących punktach: a) zabytki techniki a usta- wa o ochronie dóbr kultury i o mu- zeach z 15 lutego 1962 r., b) specy- ficzne warunki powstawania zabytków techniki, c) podział zabytków techni- ki, d) kryteria, e) miejsca przechowy- wania i ekspozycji, f) finansowanie działalności związanej z utrzymaniem zabytków techniki w zakładach pro- dukcyjnych, muzeach zakładowych i zakładowych izbach pamięci, g) konserwacja zabytków techniki, i) formal- na strona działań. Projekt karty, po uwzględnieniu uwag i wniosków zo- łożonych na piśmie, będzie przedstawi- ony do zatwierdzenia Ministerstwu Kul- tury i Sztuki.

Po referacie zabierali głos goście za- graniczni z Hiszpanii, ZSRR, NRD, Wę- gier i Czechosłowacji.

Po przerwie wysłuchano następujące referaty: *Rola stowarzyszeń naukowo- technicznych w zakresie ochrony za- bytków techniki na przykładzie Stowa- rzyszenia Inżynierów i Techników Prze- mysłu Hutniczego* – mgr inż. Adama Palmricha, który zaapelował do zebra- nych, „aby dążyć do wydania odpo- wiedniego aktu prawnego umożli- wiającego przemysłowi – bez ucieka- nia się do jakichkolwiek wybiegów formalno-prawnych – finansowanie wszelkich przedsięwzięć, sprzyjających ochronie zabytków techniki, w celu za- chowania tych pomników naszej kul- tury materialnej dla przyszłych pokoleń”; *Warsztat pracy konserwatora za- bytków w dziedzinie ochrony zabytków techniki w województwie opolskim* – mgr. Janusza Prusiewicza, Wojewódz- kiego Konserwatora Zabytków w Opo- lu; *Patronat gospodarki nad zabytkami techniki na przykładzie drogowni-*

ctwa – mgr. inż. Konrada Jabłońskiego, który ukazał drogi rozwoju orga- nizacji służby ochrony drogownictwa oraz dorobek w zakresie ochrony za- bytków techniki. Opracowano kryteria kwalifikacyjne, zewidencjonowano w podziale na cztery grupy 794 obiekty (odcinki nawierzchni, obiekty mosto- we, tabliczki, obeliski, pomniki, kamie- nie pamiątkowe, znaki drogowe, obie- kty sakralne, budynki drogowe, pom- niki przyrody, maszyny i urządzenia techniczne, inne). Grupa „R” to 301 obiektów zabytkowych techniki drogo- wej o ogólnonarodowej wartości mu- zealnej, które weszły lub wejdą do rejestru zabytków i są lub będą pod ścisłą kontrolą konserwatorów woje- wódzkich; grupa „EN” to obiekty o wartości historycznej dla rozwoju te- chniki drogowej w liczbie 422, pozos- tające w ewidencji ogólnokrajowej Generalnej Dyrekcji Dróg Publicznych; grupa „EP” to 221 obiektów zabytko- wych znajdujących się w pasie drogo- wym, wymagających niekiedy zagospo- darowania i opieki konserwatorskiej; grupa „N” to 151 obiektów o charak- terze regionalnym, które powinny być chronione jako zabytkowe.

Pierwszy dzień obrad sesji zakończył referat *Wkład przemysłu okrętowego w dzieło ochrony zabytków techniki*, którego autorem był doc. dr Przemysław Smolarek, dyrektor Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku.

* Porozumienie między Naczelną Organizacją Techniczną a Ministerstwem Kultury i Sztuki w sprawie współpracy w zakresie ochrony zabytków techniki i rozwoju muzealnictwa technicznego, podpisane przez wiceprezesa NOT, prof. dr. inż. Jana Kaczmara i wi- ceministra kultury i sztuki, Generalnego Konserwatora Zabytków, prof. dr. inż. Wik- tora Zina, weszło w życie 14 lutego 1978 roku.

W drugim dniu wysłuchano referatów: *Dylematy ochrony i konserwacji kopalni soli w Wieliczce* – mgr. Romana Kędry, dyrektora Muzeum Żup Krakowskich; *Jak uratowano czynny, zabytkowy zakład przemysłowy* – mgr. inż. Jana Barzyka, który przedstawił historię i losy Starobielskiej Fabryki Kos (jedynego producenta kos zniwiarskich w Polsce, którą uratował patronat Fabryki Samochodów Małolitrażowych w Bielsku-Białej od kompletnej zagłady); *Ochrona zabytków techniki a świadomość historyczna (doświadczenia wrocławskiego ośrodka Polskiego Towarzystwa Historii Techniki)* – prof. dr. Ryszarda Sroczyńskiego. Politechnika Wrocławska powołała w 1971 roku Zakład Historii Nauki i Techniki w ramach Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki. Zakład ten rozpoczął prace dokumentacyjne zabytków tech-

niki, dzięki którym m. in. Wojewódzki Konserwator Zabytków w Wałbrzychu mógł wpisać do rejestru zabytków 70 obiektów z Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego zapewniając im przez to ochronę prawną. Z działalności Ośrodka Badań Historii Techniki Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie w zakresie ochrony zabytków górnictwa na Górnym Śląsku to temat referatu doc. dr. Marii Wirskiej-Parachoniak i mgr Aleksandry Parafińskiej. Doświadczenia ochrony zabytków techniki w Zagłębiu Staropolskim przedstawił mgr inż. Danuta Trynkowska i Henryk Twardowski. Zapowiedziany referat *Problemy ochrony zabytków techniki włókienniczej w województwie łódzkim* nie został wygłoszony z powodu choroby autora, mgr. Wojciecha Walczaka. Mgr Jerzy Wasilewski w referacie *Nostalgia za pa-*

ra – niektóre zagadnienia ochrony zabytków kolejnictwa w kraju i na świecie ukazał ponowne zainteresowanie się parowozami w muzealnictwie wielu krajów, bezpowrotne straty, jakie technika poniosła w tym zakresie. Podsumowania obrad dokonał prof. dr hab. inż. Alfred Wiślicki, prezes Polskiego Towarzystwa Historii Techniki. W trzecim dniu sesji uczestnicy wzięli udział w wycieczce szlakiem warszawskich zabytków techniki. Zwiedzono m. in. Gazownię Miejską, wieżę ciśnień w Ogrodzie Saskim, wiadukt na ul. Karowej im. dr Stanisława Markiewicza (architekt Stefan Szyller, rzeźby Jana Woźdygi). W dyskusjach poruszano tematy i formułowano wnioski, które znalazły swój wyraz w uchwale generalnej.

Marian Paździor

Załącznik 1

UCHWAŁA GENERALNA

uczestników sesji „Ochrona zabytków techniki w okresie modernizacji przemysłu” odbytej w Warszawie w dniach 30–31 marca 1987 r.

Uczestnicy sesji, przedstawiciele i działacze środowisk technicznych oraz przedstawiciele służby konserwatorskiej po wysłuchaniu referatów wygłoszonych na sesji, wypowiedzianych w dyskusji, a także po zapoznaniu się z apelem Ministra Kultury i Sztuki i Prezesa NOT w sprawie ochrony zabytków techniki z dnia 27 listopada 1986 r.

1. Stwierdzają, że:

1.1. Wspólne omówienie problematyki ochrony zabytków techniki jest korzystne tak dla środowiska technicznego, jak i konserwatorów zabytków, rozszerzając wzajemne zrozumienie i współpracę w tym zakresie.

1.2. Zabytki techniki mają swoją specyfikę, która winna być uwzględniona przez służby konserwatorskie oraz przez gospodarkę i przemysł.

2. Uważają, że:

2.1. Apel o ochronie zabytków techniki Ministra Kultury i Sztuki oraz Prezesa NOT z dnia 27.11.1986 stanowi poważny krok w zakresie ochrony zabytków techniki oraz tworzenia izb pamięci i rozwoju muzeum techniki, dlatego należy go szeroko rozpowszechnić oraz włączyć do dokumentów i uchwał XXI Kongresu Techników.

2.2. Opierając się o powyższy „Apel” oraz o rosnące zainteresowanie ochroną pamiętek dziedzictwa kultury, należy rozwijać i umacniać wszechstronną działalność mającą na celu zachowanie istniejących oraz potencjalnych zabytków techniki, a także wstrzymać postępującą dewastację obiektów o wartości zabytkowej.

3. Apelują:

3.1. Do całej społeczności technicznej, aby w obecnej trudnej sytuacji, w okresie koniecznej rekonstrukcji przemysłu, realizowały powyższe wskazania (pkt. 2.2.).

3.2. Do dyrektorów i rad pracowniczych, zrzeszeń i ministerstw, do stowarzyszeń naukowo-technicznych, do Naczelnej Organizacji Technicznej oraz do społecznych opiekunów zabytków i innych organizacji społecznych, aby każdy w swoim zakresie przyczynił się do ochrony zabytków techniki.

3.3. Do kierownictw zakładów pracy o tworzenie izb pamięci i muzeów zakładowych, zajmujących się historią zakładów oraz ochroną zabytków techniki związanych z działalnością zakładów.

4. Wnoszą, aby:

4.1. Społeczny projekt „Karty ochrony zabytków techniki – 1987” przedstawiony przez Polskie Towarzystwo Historii Techniki po naniesieniu poprawek wynikłych w toku dyskusji stał się powszechnie stosowanym dokumentem i proszą Ministerstwo Kultury i Sztuki o jego akceptację.

4.2. Polskie Towarzystwo Historii Techniki zostało społecznym rzecznikiem ochrony zabytków techniki w Polsce, a w tym celu otrzymało właściwe uprawnienia statutowe i organizacyjne oraz wsparcie finansowe ze strony Naczelnej Organizacji Technicznej, Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Narodowego Funduszu Kultury.

4.3. Dla realizacji powyższego Polskie Towarzystwo Historii Techniki zorganizowało ośrodek doradczo-konsultacyjny, przygotowujący odpowiednie ekspertyzy, szkolenia itp. w ścisłej współpracy z zainteresowanymi stowarzyszeniami naukowo-technicznymi. Muzeum Techniki NOT, ośrodkami Ministerstwa Kultury i Sztuki.

4.4. Poszerzać zakres prac i badań naukowych w dziedzinie zabytków techniki oraz ich ochrony w okresie rekonstrukcji gospodarki i przemysłu. Winny one integralnie nawiązywać do prac naukowych nad postępem technicznym i produkcyjnym i dlatego też być finansowane przez Urząd Postępu Technicznego i Wdrożeń.

4.5. W wyższych uczelniach technicznych powszechnie wprowadzić wykłady z historii techniki zgodnie ze stanowiskiem Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN sformułowanymi w piśmie z dnia 16.12.1986 r.

4.6. Zorganizować szkolenie podyplomowe inżynierów i techników oraz historyków sztuki zainteresowanych ochroną zabytków, w tym zabytków techniki, a także szkolenie kursowe (doszkalanie) w tej tematyce.

4.7. Opublikować cały przebieg sesji.

4.8. Przedstawić wyniki sesji na XXI Kongresie Techników Polskich oraz w Narodowej Radzie Kultury.

4.9. Utworzyć popularnonaukowe czasopismo nt. historii techniki i ochrony jej zabytków.

4.10. Spowodować zaostreżenie warunków oraz kontroli przy próbach wywozu i sprzedaży zabytków techniki za granicę.

4.11. Dążyć do wydania poradnika w zakresie muzealnictwa i ochrony zabytków techniki zawierającego wiedzę i doświadczenie w tej szlachetnej działalności oraz obowiązujące przepisy.

4.12. Wprowadzić ulgi podatkowe i bodźce ekonomiczne dla przedsiębiorstw, sprzyjające działalności w ochronie zabytków. W zakładach i instytucjach budżetowych zabezpieczyć nakłady niezbędne dla tej działalności.

Załącznik 2

APEL O OCHRONIE ZABYTKÓW TECHNIKI

Dążąc do lepszych warunków zamieszkania i pracy, do modernizacji zakładów przemysłowych, do lepszej i wydajniejszej produkcji niejednokrotnie zapominamy, że wiele z nich to szacowni świadkowie naszej historii. W dobie modernizacji przemysłu, gdy przebudowujemy hale fabryczne, wznosimy nowe zakłady, instalujemy wydajniejsze maszyny, warto pamiętać i

o tych starych, aby najcenniejsze z nich pozostały dla przyszłych pokoleń jako świadectwo wykształcenia się klasy robotniczej i budowy Polski Ludowej.

Ochrona zabytków techniki zgodnie z ustawą jest obowiązkiem Państwa i powinnością jego obywateli; środowiska zakładów produkcyjnych mają na tym polu szczególną rolę do spełnienia.

Zwracamy się przeto z apelem do kierownictw zakładów pracy, załóg robotniczych, pracowniczych samorządów,

organizacji partyjnych i kół stowarzyszeń naukowo-technicznych o udział w zabezpieczeniu i trwałej ochronie zabytków techniki. Stara maszyna, konstrukcja czy narzędzie nie jest jedynie wysłużonym przedmiotem, który spełniał swe przeznaczenie, jest ona reprezentantem myśli technicznej minionego okresu, świadectwem wkładu pracy i twórczej działalności ludzi, bez którego nie byłby możliwy dorobek dnia dzisiejszego i przyszły rozwój kultury oraz cywilizacji.

Szlachetną powinnością szacunku wo-

bec twórców kultury technicznej niech będzie tworzenie w zakładach pracy izb pamięci oraz wzbogacanie zbiorów Muzeum Techniki NOT i innych muzeów technicznych. Zachowanie tożsamości narodu wymaga pamięci o osiągnięciach jego przeszłości.

(-) Jan Kaczmarek
Prezes
Naczelnej Organizacji Technicznej

(-) Aleksander Krawczuk
Minister
Kultury i Sztuki

Warszawa, 27 listopada 1986 r.

REORGANIZACJA MINISTERSTWA KULTURY I SZTUKI

Od dnia 11 stycznia 1988 r. w resorcie kultury i sztuki działają następujące jednostki organizacyjne:

Gabinet Ministra (GM), Departament Ekonomiczny (DE), Departament Kadr (DK), Departament Książki i Bibliotek (DKB) – funkcjonujące dotąd odrębnie, Departament Kształcenia Artystycznego (DKA) – dotąd Zarząd Szkół Artystycznych, Departament Ochrony Dóbr Kultury, Muzeów i Plastyki (DMP) – dotąd odrębnie jako Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków oraz Departament Plastyki, Departament Polityki i Edukacji Kulturalnej (DPEK), Departament Prawny (DP), Departament Spraw Obronnych (DSO), Departament Teatru, Muzyki i Estrady (DTME) – dotąd funkcjonujące odrębnie, Departament Współpracy Kulturalnej z Zagranicą (DWKZ), Biuro Administracyjne i Budżetowe (BAB).

O ile przekształcenia departamentów niemerytorycznych przeszły bez większych wstrząsów – o tyle utworzenie wspólnego departamentu dla dawne-

go Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków oraz Departamentu Plastyki wywołało żywe, negatywne reakcje środowisk, zwłaszcza ze strony artystów-plastyków.

Środowisko konserwatorsko-muzealne, reprezentowane przez Radę Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Sztuki, na posiedzeniu dnia 9 grudnia 1987 r. wyraziło jednomyślne, negatywne stanowisko co do zamiaru połączenia Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków z Departamentem Plastyki. Generalny Konserwator Zabytków co prawda wyraził nadzieję, że sprawy ochrony dóbr kultury i muzeów nie zostaną zdominowane przez wielotysięczną rzeszę plastyków, lecz wprost przeciwnie, sprawy konserwatorsko-muzealne mogą i powinny wiele zyskać w symbiozie z nośnymi i, jak wiadomo, bardzo żywotnymi tematami plastyków środowiska. Andrzej Wróblewski (IBIS) w artykule *Ministerstwo „i”* zamieszczonym w „Życiu Warszawy” z 8 lutego 1988 r. skry-

tykował reorganizację Ministerstwa Kultury i Sztuki, a zwłaszcza połączenie Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków z Departamentem Plastyki oraz włączenie Departamentu Muzyki do Teatru i Estrady – czemu sprzeciwiała się Rada Muzyki. Zainteresowanych odsyłam do wyżej wymienionego artykułu w „Życiu Warszawy”. Zmiana struktury – zamiast Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków – Departament Ochrony Dóbr Kultury, Muzeów i Plastyki – przyniesie w przyszłości niemożność bezpośredniego zarządzania środkami finansowymi z Funduszu Rozwoju Kultury na ochronę zabytków i muzea. Podlega to bowiem Departamentowi Ekonomicznemu, który – trzeba to otwarcie powiedzieć – nie będzie miał tak szczegółowego rozeznania potrzeb i elastycznego sposobu dysponowania środkami, jak to było w dawnej strukturze. Przyszłość okaże, czy reorganizacja ta pomyślnie zda egzamin.

Marian Paździor